

První pozorování pěnice malé (*Sylvia nana*) v České republice
First record of Asian Desert Warbler (Sylvia nana) in the Czech Republic

Jiří Šírek¹⁾ & Lubomír Doupal²⁾

¹⁾ Tržní náměstí 63, 752 01 Kojetín, e-mail: jirka.sirek@seznam.cz

²⁾ Sienkiewiczova 3, 772 00 Olomouc, e-mail: l.doupal@seznam.cz

Šírek J. & Doupal L. 2013: První pozorování pěnice malé (*Sylvia nana*) v České republice/ *First record of Asian Desert Warbler (Sylvia nana) in the Czech Republic*. Zprávy MOS 71: 27–3

Autoři popisují první pozorování pěnice malé (*Sylvia nana*) v České republice. Ve dnech 16. 11.–20. 11. 2013 byl pozorován 1 ex. u Hradeckého rybníka v Tovačově (okres Přerov, Olomoucký kraj) a při polní cestě u Věrovany (okres Olomouc, Olomoucký kraj). Tyto lokality jsou navzájem od sebe vzdáleny přibližně 400 m. V článku shrnují i dosavadní výskyty v Evropě a okrajově se dotýkají i systematiky druhu v rámci rodu *Sylvia*.

*The authors describe the first record of Asian Desert Warbler (Sylvia nana) in the Czech Republic. Between 16th–20th November 2013 a bird was repeatedly observed by many birders on the dyke of the Hradecký fishpond in Tovačov (Přerov, Olomoucký region; GPS 49°27'11.031"N, 17°17'44.214"E) and along a small channel with dense shrubs near the village of Věrovany. These localities are approximately 400m apart. On November 20th, the bird was mist-netted and placed in the „rescue station” of the Ornithological Station in Přerov, then later moved on to Plzeň Zoo. The idea is to return the bird back to Tovačov in spring 2014. In the article we summarize the records of this species in Europe and the systematics of the *Sylvia nana* complex.*

Keywords: Asian Desert Warbler, first occurrence, Czech Republic, systematics, European status.

Pěnice malá (*Sylvia nana*) hnízdí ve střední Asii, ve stepích od nížin v povodí řeky Volhy a od severního a východního pobřeží Kaspického moře po Mongolsko a severozápadní Čínu. Zimuje v severovýchodní Africe, Izraeli a přes Arabský poloostrov po severozápadní Indii. Typickým biotopem jsou aridní oblasti s křovinami (SHIRIHAI ET AL. 2001).

Její systematické postavení v rámci rodu *Sylvia* není zcela vyjasněné. Většina autorů ji spojuje s pěnicí pouštní (*Sylvia deserti*) v jeden druh se dvěma poddruhy (CRAMP 1992, GLUTZ VON BLOTZHEIM & BAUER 1991, DEL HOYO ET AL. 2006, ARLOTT 2007). Pěnice pouštní hnízdí v severozápadní Africe, velmi se podobá pěnici malé, ale její areál je oddělen a prakticky nemigruje. Nově jsou některými autory považovány za samostatné druhy (DUIVENDIJK 2010). Podle zásadního díla zaměřeného na rod *Sylvia* (SHIRIHAI ET AL. 2001) se jedná v případě pěnice malé a pěnice pouštní o superspecies (allospecies), kterou uvádí jako *Sylvia [nana] nana* a *Sylvia [nana] deserti*. Genetické

rozdíly mezi oběma taxony jsou přitom neznámé, ale zřejmě jsou dostatečně podstatné k rozdělení do samostatných druhů, vzhledem k jejich zcela allopatrickým areálům, rozdílnému zpěvu a zbarvení.

Do Evropy zalétá jen velmi vzácně, podařilo se nám získat celkem 46 záznamů o jejím výskytu v Evropě západně od Ruska od roku 1961. Z nich převažují výskyty ve skandinávských zemích (Švédsko 12, Finsko 11 a Dánsko 4 záznamy), ve Velké Británii byla zjištěna v letech 1975–2000 jedenáctkrát (bližší viz ROGERS 2004), dosud celkem dvanáctkrát. Dále zalétla do Nizozemí (2 záznamy), Lotyšska a Estonska (po 1 záznamu). Pozorování je známo dokonce až z Kanárských ostrovů (www.tarsiger.com/news).

Ve střední Evropě je její výskyt zcela raritní, známa jsou pouze dvě pozorování z Německa, z toho první záznam pro střední Evropu vůbec byl zpívající samec stavějící dvě hnízda (!) ve Šlesvicko – Holštýnsku na přelomu června a července 1981 (GLUTZ VON BLOTZHEIM & BAUER 1991).

Co se týká rozložení výskytů v průběhu roku, ze tří čtvrtin převažují záznamy z období mezi 10. 10. a 28. 11., osmkrát pak byla zjištěna jaře mezi 10. 5. a 1. 6. Zcela mimo uvedená data jsou záznamy z 23. 7. 2004 (Kanárské ostrovy), výše uvedený výskyt samce z Německa a zimní výskyt z 30. 12. 2003 (Lotyšsko).

Výskyt tohoto pro Evropu zcela výjimečného druhu na našem území jistě nebyl vůbec předpokládán a šance vidět jej ve volné přírodě se škytala jen těm, kteří vyrazí za birdwatchingem daleko na východ či jihovýchod od nás. O to překvapivější bylo, když v sobotu 16. listopadu 2013 kolem poledne telefonoval druhý z autorů autoru prvnímu, že vidí pravděpodobně tento druh v keřových porostech na severním okraji Hradeckého rybníka u Tovačova a potřebuje ověřit s pomocí literatury správnost určení. Společně pak ptáka po krátké době znovu pozorovali prakticky na stejném místě, jako při prvním zjištění. Zhotovili jsme tři dokladové fotografie a za pomoci monografie Sylvia Warblers (SHIRIHAI ET AL. 2001) ptáka určili jako pěnicí malou, pravděpodobně ve stáří prvního kalendářního roku (1K). Následoval nebyvalý zájem ornitologů o pozorování tohoto ptáka a na lokalitu se tak sjížděly desítky pozorovatelů nejen z Česka, ale i jiných evropských zemí (ČSO 2013). Pták byl střídavě pozorován na tomto místě (k.ú. Tovačov, okres Přerov, Olomoucký kraj, GPS 49°27'8.101''N, 17°17'48.237''E) a v porostech okolo svodnice při polní cestě asi 400 m severně (k.ú. Věrovany, okres Olomouc, Olomoucký kraj, GPS 49°27'23.133''N, 17°17'51.263''E). Při překonání této vzdálenosti pěnice překonala prostor bez jakéhokoliv porostu, a protože se na pořízených dokladových fotografiích a videích jevila určitá rozdílnost ve zbarvení ptáků zaznamenaných na těchto dvou místech, chvíli se uvažovalo dokonce o výskytu dvou exemplářů. Potvrzeno to však nikdy nebylo.

Protože se objevily důvodné obavy o to, že pták nebude schopen přežít na lokalitě další období, kdy hrozilo výrazné ochlazení, navíc chování ptáka, stav opeření a celkový zdravotní dojem z něj vzbuzoval

obavy o jeho další osud, bylo pracovníky Ornitologické stanice Muzea Komenského (ORNIS) přistoupeno dne 20. 11. 2013 v odpoledních hodinách k úspěšnému odchytu, a pěnice byla umístěna do záchranné stanice ORNIS v Přerově. Na základě především rozsahu černé barvy na ocasních perech a výrazného opotřebení rýdovacích per, ramenních letek a loketních krovek byl pták určen jako tohoroční (juvenilní; 1K) jedinec (DUIVENDIJK 2011). Určování stáří pěnic této skupiny je ale dosti problematické a ne vždy jednoznačné.

Při měření byla zjištěna následující biometrická data: křídlo: 62 mm; ocas: 53 mm; běhák 19,1 mm; zobák od opeření 8,9 mm; zobák od lebky 10,8 mm; hmotnost: 9,6 g; tučnost 1.

Formule křídla: 3,4: 1: 2: -3: 4: 6: 8; 1. letka +2 mm.

Všechny uvedené údaje spadají do rozmezí dat udávaných SHIRIHAI et al. (2001).

Pěnice se ihned po odchytu úspěšně adaptovala na pobyt v menší voliére a ještě v den odchytu začala přijímat předloženou potravu – menší larvy potemníka moučného (*Tenebrio molitor*) a směs určenou pro menší druhy hmyzožravých ptáků.

Pozorovaný pták působil jako drobná světlá pěnice pokrovní, ve zbarvení však chyběla jakákoliv tmavá barva. Většina těla byla zbarvena béžově až pískově, bez jakýchkoliv kontrastních znaků. Shora hnědavá, vespod světle písková. Nápadný byl ocas, uprostřed rezavohnědý, kdy rezavé zbarvení sahalo až na kostřec, s výraznými, poměrně širokými bílými okraji a tmavěji zbarvenými pery vně středních rýdovacích per. Pták ocasem často pocukával. Nápadné bylo i sírové žluté oko. Nohy byly zbarveny žlutohnědě, stejně jako zobák. Při pozorování se jedinec nejčastěji zdržoval v hustých bylinných porostech, několikrát vyletěl na nízké keře, kde se výrazně ozýval. Hlasovým projevem bylo výrazné cvrčení trvající 2–5 vteřin, vzdáleně připomínající varování střízlíka obecného (*Troglodytes troglodytes*). Pozorována byla konzumace černě zbarvených housenek a při pozorování dne 17. 11. i čtyřikrát zazpíval (CHYTL in ČSO 2013).

Zajímavé je, že zcela na den přesně byl výskyt pěnice malé zaznamenán také ve Španělsku: 16. 11. 2013 byl jeden pták fotografován v Cantabrii v oblasti města Ajo, což je vůbec první údaj pro celé Španělsko (www.rarebirdspain.net). Všechna dosavadní španělská pozorování se týkají pěnice pouštní (*Sylvia deserti*); (Gutiérrez, in litt.) Pozorování pěnice malé bylo akceptováno faunistickou komisí ČSO pod č.j. 46/2013 a pěnice malá se tak stala novým členem avifauny České republiky.

LITERATURA

- ARLOTT N., 2007: Birds of the Palearctic. Passerines. Collins, London.
- CRAMP J. S. (ed.) 1992: The Birds of the Western Palearctic. Vol. 6. Warblers. Oxford University Press, Oxford.
- ČSO 2013: Faunistická databáze – <http://birds.cz/avif>, citováno 6. 12. 2013.

DEL HOYO J., ELLIOTT A. & CHRISTIE D. A. (eds.) 2006: Handbook of the Birds of the World. Vol. 11. Old World Flycatchers to Old World Warblers. Lynx Edicions, Barcelona.

DUIVENDIJK VAN. N., 2011: Advanced Bird ID Handbook. The Western Palearctic. New Holland, London.

GLUTZ VON BLOTZHEIM U. N. & BAUER K. M., 1991: Handbuch der Vögel Mitteleuropas. Band 12/II. Passeriformes. 3. Teil. Sylviidae. AULA – Verlag, Wiesbaden.

ROGERS M. J., 2004: Report on rare birds in Great Britain in 2003. British Birds 97: 558–625.

SHIRIHAI H., GARGALLO G. & HELBIG A. J., 2001: Sylvia Warblers. Princeton, New Jersey.

INTERNETOVÉ ZDROJE:

- www.dutchavifauna.nl
www.tarsiger.com/news
www.rarebirdspain.net

Výrazné zbarvení ocas pěnice malé. Silné opotřebení a tvar rýdovacích per ukazuje na tohoročního ptáka. Tovačov 20. 11. 2013. / *Distinct coloration of the tail of Asian Desert Warbler. Hard worn and the shape of feathers show to 1Y bird.* Tovačov, 20th November 2013

Foto J. Chytil

Pěnice vykazovala také silně opotřebované loketní krovky a ramenní letky. / *Hard worn was visible also on greater coverts and axillaries.*

Foto J. Chytil

Dokladová fotografie z terénu. Tovačov 19. 11. 2013.
/ Evidence photo from the field. Tovačov, 19th November, 2013.
Foto P. Podzemný.

Řada pozorovatelů pozorovala pěnici malou s načepýřeným perím a přivírající oči. Tovačov 16. 11. 2013.
/ More observers saw the bird with puffed-out feathers and narrowed eyes. Tovačov, 16th November, 2013
Foto J. Kačírková

Nejnápadnějšími znaky byly rezavě zbarvený ocas a kostřec a sírově žluté oko. / The most distinct marks are rufous tail and rump and bright yellow eye.
Foto J. Chytil